

RhetoricaScandinavica

Online, vol 27 / 2023

**TEMA:
Retorik utan gränser**

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 87 - 2023

Rhetorica Scandinavica

retorikforlaget.se

Huvudredaktör Eirik Vatnøy
eirik.vatnoy@iln.uio.no

Redaktion Janne Lindqvist
Øyvind Ihlen
Sine Nørholm Just

Redaktionsråd

Kjell Lars Berge, Oslo	Christine Isager, København
Otto Fischer, Uppsala	Christian Kock, København
Jonas Gabrielsen, Roskilde	Marie Lund, Aarhus
Marie Gelang, Örebro	Brigitte Mral, Örebro
Lennart Hellspong, Södertörn	Anders Sigrell, Lund
George Hinge, Aarhus	Jan Svennevig, Oslo
Elisabeth Hoff-Clausen, København	Orla Vigsø, Göteborg
Jens Elmelund Kjeldsen, Bergen	

Beställ/bestil På Retorikförlagets hemsida kan du beställa nummer från Rhetorica Scandinavicas arkiv:
www.retorikforlaget.se

Administration Retorikförlaget AB, Drottninggatan 30, S-252 21 Helsingborg, Sverige
rhetorica@retorikforlaget.se · www.retorikforlaget.se

**Kontakt:
Danmark** Sine Nørholm Just, Institut for Kommunikation
og Humanistisk Videnskab, Roskilde
Universitet, Universitetsvej 1, Bygning: 40.3, 4000 Roskilde
Tel. +45 4674 3363, sinenjust@ruc.dk,

Norge Øyvind Ihlen, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet
i Oslo, Postboks 1093 Blindern, 0317 Oslo
Tel: +47 22850422, oyvind.ihlen@media.uio.no

Sverige & Finland Janne Lindqvist, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala
Universitet, Box 632, 751 26 Uppsala
Tel: +46 (0)18-471 2960, janne.lindqvist@littvet.uu.se

© Författarna & Retorikförlaget AB 2023.

Alla rättigheter förbehålles. Kopiering utan förlagets medgivande är förbjuden. Gäller även för undervisningsbruk.

Ansvarig utgivare enligt svensk lag: Peter Ström-Søeberg
ISSN 1397-0534 (print) / 2002-7974 (online)

<https://doi.org/10.52610/CMUC2085>

Mats Landqvist

Introduktion: Retorik utan gränser

Introduktion s 9-14

Laurie E. Gries

Rhetorical Data Studies: A Methodology for doing Scholarly Activism through Data Advocacy

This article by Laurie Gries extends a keynote talk given at the 2022 Nordic Conference on Research in Rhetoric. In this piece, Gries describes a data advocacy project called The Swastika Counter Project that she has been working on for five years to help account for the swastika's contemporary circulation and consequentiality in the United States. In addition to discussing the digital research method called iconographic tracking that she adapted for this research, Gries introduces a methodology she calls rhetorical data studies, which, she suggests, can be useful for negotiating the rhetorical politics of accountability that are always involved in doing data advocacy work in ethical and just ways. Gries ultimately challenges rhetoricians across both sides of the Atlantic to take up rhetorical data studies to confront the intensification of discrimination, harassment, and intimidation currently being felt within and across local, national, and transnational borders.

Abstract s 5 · Artikel s 15-34

Jon Viklund

Ritualisering i svensk politik. En retorisk studie av sociala dramer och politiska gemenskapsritualer

Artikeln undersöker ritualisering i svensk politik. Den politiska rapporteringen är till en inte oväsentlig del upptagen med politikernas symboliska handlingar, ofta strategiskt iscensatta av aktörerna själva: politiker visar upp sig deltagande i gemensamma måltider, ute på resa, i naturen. Symboliska handlingar får även en betydande roll i samband med kriser och skandaler, som i regel resulterar i dramer med upprepade handlingsmönster. Studien syftar till att demonstrera sådana mönster och peka på bakomliggande motiv. Den inleds med en diskussion av ritualbegreppet och presenterar termer som socialt drama, liminalitet och mimetiskt begär. Den avslutas med en diskussion om de legitimerande ritualer som präglar konstitutionen av politiska koalitioner i Sverige under de senaste åren.

Abstract s 6 · Artikel s 35-52

Patrik Mehrens

Borgfreden – ett socialt drama med rituella inslag

En återkommande företeelse i svensk politik är den så kallade borgfreden, när de politiska partierna mot bakgrund av en kris – till exempel ett krig, en pandemi eller ett mord på en politiker – tillfälligt avvecklar de politiska stridigheterna och ställer sig bakom en till synes enad front. Borgfreden är retoriskt intressant eftersom den tvingar politikerna att iklä sig nya roller och delvis omdefinierar spelreglerna för den politiska kommunikationen, samtidigt som konflikterna lever kvar under ytan. Genom kombinationen av politisk samförståndskultur, rolltagande och latent konflikt kan borgfreden betraktas som ett socialt drama med rituella inslag, där politikernas sätt att språkligt navigera blir särskilt intressant. I

följande artikel ges några exempel på hur svensk politisk retorik tagit sig uttryck under perioder av borgfred från första världskriget fram till idag. En slutsats är att borgfreden fungerar som en övergångsritual där en av funktionerna är att upprätthålla den politiska kulturens konfliktdimension.

Abstract s 7 · Artikel s 53-71

Iben Brinch

Etos i skrift, sak og sjel

– tanker om skrivning som karakterskaping

Lange, drøye skriveprosesser åpner ikke bare en mulighet for å forme og finpusse etos med tanke på et endelig mål om å vinne frem med et budskap, prosessene gir også anledning til å utvikle karakteren til forfatteren. Skrivning overskrider grensene mellom etos forstått som bevismiddel og etos forstått som den bakenforliggende karakteren til den som skriver. Grenseoverskridelsen skjer fordi skrivning utvider det kairotiske rommet for retorisk ytring, slik at estetiske utprøvinger og etiske overveielser får plass. Naturligvis ligger en helt vesentlig del av kraften i etos i valget av saken du skriver om, og innholdet i teksten. Enhver sak vil smitte av på og sette rammer for den enkeltes sjel, mens prosessen med å forme den retoriske diskurs vil skjerpe den og gi den et uttrykk. Å forme etos tekstuell er å transformere etos, og teksten som står igjen, etterlater spor etter forfatteren og demonstrerer skrivningens mulige utviklingsrom for leseren.

Abstract s 8 · Artikel s 72-88

Recensioner

Frederik Appel Olsen anmelder *The Virtues of Green Marketing: A Constructive Take on Corporate Rhetoric*. Erik Bengtson og Oskar Mossberg, s 89-94

John Magnus R. Dahl anmelder Christian Kock og Marcus (red): *Rhetorical Argumentation: The Copenhagen School*, s 95-100.

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 2002-7974

No 87, 2023, pp 72-88, Publisher: Retorikförlaget AB

 <https://www.doi.org/10.52610/rhs.v27i87.119>

Author Iben Brinch, University of South-Eastern Norway

 <https://orcid.org/0000-0002-1745-2025>

Title Ethos in style, subject and soul: Thoughts on writing as creation of character [“Etos i skrift, sak og sjel – tanker om skriving som karakterskaping”].

Abstract In this essay ethos is conceptualized as an activity for creating character and not as technical proof (*pistis*). Ethos can be seen as a telic principle that we can use as motivation for the activity, but it is the qualities of the practice that brings transformation of the character as we “do” and “use” ethos. This perspective on ethos is still Aristotelian but in a slightly different way than described in Rhetoric. This essay discusses the question: How and why do we create and transform our character by writing as rhetorical activity? Several dimensions of ethos as activity contribute to this question: Using “the timespan between the character before and now; balancing the character and the style; using the in “the Between” of the writer, subject and reader in order to develop a “generative” ethos (*Enos*); finding words to mark “you” stylistically in the text; choosing the subject (cause) carefully and pursuing it ethically; creating a kairotic, ethical sense of timing; and illustrating and pointing to the ethos-practice for the readers to encourage these practices. Ethos-practice in writing includes some sort of reflection of the practice itself, and life-writing - including place- and material-based writing and self-communication - can be a way of practicing ethos in a reflective mode. In addition to Aristoteles modern and contemporary scholars from the fields of rhetoric and composition are brought into the discussion of ethos as writing in practice.

Keywords Ethos, ethics, Aristotle, character, kairos, writing process, life-writing, self-communication

Iben Brinch er førsteamanuensis (ph.d.) i tekst og retorikk ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Sørøst-Norge.

0000-0002-1745-2025 / *Iben.Brinch@usn.no*

Iben Brinch:

Etos i skrift, sak og sjel

– tanker om skriving som karakterskaping

Lange, drøye skriveprosesser åpner ikke bare en mulighet for å forme og finpusse etos med tanke på et endelig mål om å vinne frem med et budskap, prosessene gir også anledning til å utvikle karakteren til forfatteren. Skriving overskrider grensene mellom etos forstått som bevismiddel og etos forstått som den bakenforliggende karakteren til den som skriver. Grenseoverskridelsen skjer fordi skriving utvider det kairotiske rommet for retorisk ytring, slik at estetiske utprøvinger og etiske overveielser får plass. Naturligvis ligger en helt vesentlig del av kraften i etos i valget av saken du skriver om, og innholdet i teksten. Enhver sak vil smitte av på og sette rammer for den enkeltes sjel, mens prosessen med å forme den retoriske diskurs vil skjerpe den og gi den et uttrykk. Å forme etos tekstuel er å transformere etos, og teksten som står igjen, etterlater spor etter forfatteren og demonstrerer skrivingens mulige utviklingsrom for leseren.

Først når mening forstås som resultatet af en kreativ proces og ikke som noget der blot opdages, vil retorikken blive betragtet som den fundamentale disciplin den fortjener at være” (Vatz 2000 [1973], s. 12)

Innledning

Jeg skal belyse begrepet etos som noe vi *gjør* og kan *bruke* til noe, når vi arbeider med retorisk diskurs gjennom skrivearbeid. Etos forstås dermed som *et telisk prinsipp*, noe vi legger til for vår aktivitet, mens vi etterstreber å forbedre vår karakter

og oppnå tillit hos leseren¹. Det er kvalitetene ved selve etos-praksisen vi da må vie vår oppmerksomhet, og ikke resultatet. Samtidig henger etos uløselig sammen med den forfatteren allerede er, og de mulighetsbetingelsene teksten blir til under. Jeg kommer ikke til å holde meg til etos som et teknisk bevismiddel i aristotelisk forstand, men spør: *Hvorfor og hvordan skaper vi og utvikler vi vår karakter, gjennom skriving som retorisk aktivitet?*

Det er *skrivningen* som er omdreiningspunktet, ikke teksten. Teksten kan være for skrivebordsskuffen – en form for selvkommuniserende tekst som Marcus Aurelius' *Til meg selv* (2004), eller det kan være en tekst tenkt for et publikum. For undersøkelsen i denne artikkelen er det ikke avgjørende om det som står i teksten er sant, men om den skrivende dveler ved skrivehandlingen, har selvstendige mål knyttet til selve prosessen og tar ansvar – i det minste overfor seg selv – for å være den personen som utvikler teksten.

I en artikkel om sitt eget virke som forfatter av både akademiske tekster, litterær sakprosa og skjønnlitteratur (2023), diskuterer professor i kvalitative metoder Jan Grue skriving av sakprosa. For ham handler kvaliteten ved skriften om hvorvidt forfatteren *har blitt med* i ulike litterære skriveprosesser, slik at virkeligheten – eller kanskje rettere saken – vises gjennom hans unike stemme eller retoriske stil. Det handler tilsynelatende om det jeg – med en uelegant ordbruk – kunne kalle *innsatskvaliteten ved skriveprosessen*. Virkelighetsgestalten blir ikke til der hvor innhold i teksten (*inventio*) og saken (*causa*) fra virkeligheten står i et direkte forhold til hverandre, men der hvor forfatteren vedkjenner seg at det er han som har skrevet teksten og lagt ned innsats. Den amerikanske skriveforsker Nedra Reynolds skriver om nettopp skribentens innsats, og at den involverer det å dvele ved og bebo, ikke bare de idéene man har, men, ja, selve virkeligheten og dens mange konkrete saker:

Writers dwell in ideas to make them their own; they squat, intellectually, before moving on. This idea of “inhabiting” discursive spaces connects, of course, with concepts from classical rhetoric—ethos as haunt, for example—and invites us to revisit the connections between habits and places, between memories and places, between our bodies and the material world. Our earliest dwellings, some believe, become sedimented within structures of feeling that contribute to our responses to all other places. (Reynolds, 2004, s. 141)

Det ser ut til å være en gevinst i å forsøke å forene etos som telisk prinsipp og etos som forfatterens forutsetninger ved å tale om *etos-praksis*.

Hvis en skribent dveler refleksivt over sin egen skriving og karakterbygging – slik som Grue gjør i sin artikkel – kan han bygge bro over en form for indre og ytre karakterbygging. Kanskje man kan kalle de to breddene som broen spenner imel-

1 Forståelsen av etos som telisk er inspirert av Charles Taylors beskrivelse av *demokrati* som et telisk begrep. Demokrati utgjør et formål (*telos*) med det vi gjør som et samfunn, men oppnås aldri; vi kan blott oppleve «flod» (eng. high tide) og være nær målet (Taylor, 2022, s. 23). Det samme kan vi si om etos, at vi aldri endelig oppnår å «ha» etos, men at det er prinsipp for retorisk praksis.

lom for *det subjektive etos* og *det objektive etos*, og dermed reaktivere begrepsbruken til den amerikanske retorikeren William M. Sattler i en artikkel fra 1947. Subjektiv etos er karakteren og personligheten til taleren, mens objektiv etos er portrettering- en av talerens karaktertrekk (Sattler, 1947, s. 56). Objektiv etos etableres på bakgrunn av *analyse* av karakteren som fremtrer i talen eller teksten. Subjektiv etos, derimot, er deg, din sjel, slik du kjenner deg selv (eller ikke). Poenget her er at du i en skriveprosess vil oppdage deg selv (subjektiv etos) *ved å få øye på deg selv i teksten* (objektiv etos), og da får du en kairotisk mulighet for å justere ikke bare teksten, men deg selv. Du kan også, som Grue, reflektere over forbindelsen og skrive om den.

Med denne artikkelen undersøker jeg broforbindelsen i begge retninger: om hva som gjør at din karakter blir forstått som den gjør, og her er særlig *saken* du skriver om og *stedet og fellellskapene* du skriver fra, avgjørende. Og så vil jeg se nærmere på muligheten for at du gjennom skrijving som retorisk aktivitet, kan styrke din karakter, din sjel. Jeg skal altså *ikke* se på hvordan etos kan anvendes strategisk som bevismiddel, men forholder meg grunnleggende til etos som en praktisk-etisk væren i verden – altså som *gjøren*, som kan brukes til å bygge karakter i skrift og sjel.

En vri på Aristoteles

Etos behandles med andre ord som karakterutviklende aktivitet og ikke som bevismiddel eller bevis på en karakter realisert hos et publikum. Artikkelen representerer like fullt en aristotelisk tilnærming til etos, men på en litt annen måte enn der etos opptrer i en begrepsmessig enhet sammen med logos og patos (*pistis*) og vurderes som appellform. Systematikken i Aristoteles' *pistis* har tilført retorisk teori en behagelig og behendig, men også besnærende og begrensende, orden og systematikk (Baumlin & Meyer, 2008). Artikkelen her bidrar til å ta etos ut av trekanten og til å se hva etos kan, når den står på egne ben og praktiseres i skrijving. Hos Aristoteles handler *etikken* i etos ikke om korrespondanse mellom hvem du er på innsiden og hvem du fremstår som i teksten, men om hvor nøye og grundig du praktiserer talekunsten. I motsetning til Aristoteles, ønsker jeg imidlertid *også* å rette søkelyset på den praktiserende retoriker og det han som et handlende menneske, som *gjør* noe i verden kraft av sin tekst i etisk forstand. Aristoteles har forresten slett ikke sluppet personen som handler av syne, han tematiseres imidlertid først og fremst i *Den nikomakiske etikk* (2013) og ikke i *Retorikk* (2006): Aristoteles skriver at man bør investere i at den oppvoksende generasjon beskjeftiger seg med ”virksomheter” – eller aktiviteter – som former de riktige karakterholdningene (*hexis*) (Aristoteles, 2013, Bok II, 1103b1, s. 46). *Den må tidlig krøkes som god krok skal bli*. I begrepsforklaringen til den norske oversettelsen står at *hexis* betegner en ”stabil karakterdisposisjon” som en karakter (*êthos*) kan ”ha” eller ”holde”, og som er ”vokst frem gjennom tilvenning (*ethimos*), noe som er reflektert i den latinske oversettelsen *habitus*” (s. 342). Det er denne betydningen av etos som den franske diskursanalytiker og argumentasjonsforsker Ruth Amossy trekker frem, når hun understreker at etos må undersøkes som en diskursiv, interaksjonell konstruksjon i lys av

pragmatikk, dialogisme og sosiologisk teori (Amossy, 2001). Etos vokser ut av den formative pregningen i det sosiale.

Forskjellen mellom å få til å overbevise og aktiviteten med å finne de tilgjengelige måtene å overbevise med, kan virke forsvinnende liten, men det er ikke desto mindre det som gjør hele forskjellen, når det gjelder etos (Garver, 2006, s. 17, min parafrasering). Det er dermed kvaliteten ved det retoriske arbeid, altså praksisen eller aktiviteten, som publikum bør vurdere, fremfor å karakterisere personen bak diskursen (objektiv etos). Det er heller ikke viktig hvem som vinner en debatt. Praktisering av etos er dermed verdirasjonell, for å bruke et begrep fra den tyske sosiologen Max Weber, altså en praksis som har en egenverdi, i motsetning til en formålsrasjonell praksis. Man kan granske etikken, det karakterfaste og gode ved en person *i måten den retoriske aktiviteten utøves på* og ikke som effekten eller resultatet av hennes diskurs. En del av denne måten er ikke bare diskursiv, men også sosial, byggende på kulturens stereotypier og verdisetting av karaktertrekk.

Tidsforskyvningens og balansekunstens etos

Det oppstår tidsforskyvninger når vi kaster oss ut i brytetak med etos, men allerede her finnes det muligheter for å praktisere etos som også har etisk potensial. Det høres kanskje vidløftig ut, men la meg konkretisere med én gang: Det oppstår en forskyvning i tid og sted fra vi former formuleringer, og til tidspunktene der vi holder talen eller teksten revideres eller leses. Dette er *tidsforskyvningens etos*. Når vi snakker om etos, blir det en forskyvning mellom den personen vi opplever å være mens vi skaper, og karakteren som kommer til uttrykk i talen eller teksten. Det blir en forskyvning som ikke bare handler om fortellertid og fortalt tid, men en forskyvning i den retoriske situasjonen mellom to ulike former for diskursiv etos. Den ene er en form for selvdliberasjon som, selv om det skjer i ens tanker, foregår på et sted – kontoret, hjemme i godstolen, i solkroken på hytta – og med bruk av materielle ting som kulepenn, blyanter, pc-er osv. Den andre er etos som den troverdige og tillitsvekkende karakteren, som skapes i en tale eller i en tekst. Den første formen for etos kan også beskrives, men det stiller store krav til den skapende i akten: at man er refleksiv, ærlig og ufiltrert om sin karakterdannelse eller at man eksplisitt tematiserer skriveakten, enten i reflekterende passasjer eller i hele refleksive tekster der sanseopplevelsene fra skrivingen kommer frem, for å anskueliggjøre prosessen og skape identifikasjon. Grue gjør begge deler i sin tekst. Vi kan forsøke å skape forståelse av og mening med den vi *var*, i lys av den vi skrev frem da og skriver frem nå. Det er et eksistensielt prosjekt som kan skape tilhørighet i verden (eller det motsatte) – ikke bare for skribenten, men også for leseren gjennom hans eller hennes identifikasjon med de stedene, de tingene, de følelsene, de sansene, de fellesskapene som diskursen omslutter.²

2 Jeg har tidligere skrevet om skriving som metode for forskning og undersøkelse av doxa (Brinch Jørgensen, 2020).

I forskyvningen finnes det mildere følelser, for eksempel av behag eller ubehag.³ Hvis jeg opplever at etos nå, mens jeg skriver, stemmer godt overens med hvem jeg var da jeg planla å uttrykke meg, da oppstår en varm glede idet jeg kjenner en balanse, synkronisering eller sammenfall mellom etos som diskurs og min karakter. Retorisk fungerer skrivingen da som selv-epi-deiksis (selv-frem-fremvisning), en form for selvkommunikasjon eller livsfortelling, ”life-writing”, der publikum først og fremst er deg selv.⁴

Man kan forestille seg at det finnes to vektskåler, der den ene vektskålen utgjør selvforståelsen og arbeidet jeg har gjort med å bli klok på hvem jeg er, og den andre vektskålen er innsatsen jeg gjør i talen eller teksten, og som er det som skaper etos hos mitt publikum. Så kan man forestille seg at vektskålene kan være i balanse eller ubalanse. Hvis det er balanse, vil jeg ikke bare føle behag, men få anledning til å skape etos med en eim av autentisitet, ekthet og integritet. Dette er *den avbalanserte etos*, eller der hvor broen mellom den subjektive og objektive etos er kort og stabil. Hvis vi blir i denne vektskålmetaforikken litt til, så kan man forestille seg at man kan gjøre en innsats for å oppnå så stor selvvinnsikt og mental tilpasningsdyktighet på den ene siden, og så store kunnskaper, erfaringer, og viten om retorikk på den andre, at man alltid kan finne en balanse når man ytrer seg retorisk. Å etterstrebe en slik balanse er en dimensjon ved praktiseringen av etos som øker ikke bare selv-innsikt, men også retorisk handlekraft og kan gi en karakter som kan behage, i kraft av klok og etisk fundert tilpasningsdyktighet.

Skriftens gjensidige og generative etos

Retorikeren og skriveforskeren Theresa J. Enos er blant de som har pekt på et skifte i moderne retorikk, som gjør at det nettopp er etos som er det viktigste å vurdere ved retoriske handlinger. For Enos er etos ”gjensidig” forstått, på den måten at en forfatter (for det er skribenter, hun snakker om, ikke talere) skaper sitt publikum i en prosess som har *identifikasjon* som sin drivende dynamikk – og her viser Enos til Kenneth Burke sitt begrep. Forfatteren skaper ikke bare sitt publikum mens hun skriver, men *forut* for dette igjen, allerede når hun vurderer hvem hun deler virkelighet og virkelighetsbilder med (Enos, 2009, s. 276). Publikum er internalisert i diskursen – i den indre tanken, for å si det slik – fra starten av, som Enos skriver: ”...in “creating” our audience we’re “inventing” what is already part of us.” (Enos, 2009, s. 276). For å få tak i de indre prosessene som skaper dette gjensidige etos, er refleksiv skriving en åpenbar utviklingsvei.

Videre beskriver Enos det som blir koblingen i det dobbelte etos-begrep: ”...out

3 Quintilian mente at en forskjell mellom etos og patos var *graden* av følelsenes intensitet – etos er milde følelser som behag, velvillighet og takknemlighet; poenget gjenfinnes også hos Cicero (Sattler, 1947, s. 62-63)

4 Oxford Centre for Life-Writing skriver på sin forside: “Life-writing includes every possible way of telling a life-story (...). Through life-writing we can find out more about each other and we also understand ourselves better in relation to the past.” (OCLW, lesedato 29.09.23). For en definisjon av begrepet og fagfeltet life-writing, se også Kadar, 2014.

of the writer's inventive universe comes a *generative ethos* that makes possible interlocking identification among writer, subject, and audience." (Enos, 2009, s. 276, min kursivering).⁵ I tekstskapelsesprosessen produseres en form for etos som, allerede idet det fødes, sørger for at det er en identifikativ sammenslåing (interlocking) mellom skribenten, saken og publikum. Skal vi tenke Enos' logikk videre til sammenheng mellom hvem vi utvikler oss til å bli og de sakene vi skriver om, så blir det slik at vi ikke kan velge saker vilkårlig og fritt, men bare de sakene som vi på en og samme tid kan identifisere oss selv med (der vi allerede har inkorporert mottaker), og som vi identifiserer i verden som noe vi har anledning til å presentere for et publikum.

Dette synet på etos viser tilbake til ansvaret skribenten har for å bli klokere på seg selv, og hva i henne selv som skaper mulighet for identifikasjon: Hvem er jeg og stemmer dette med hva jeg gjør i min etos-praksis på innsiden og på utsiden? Vi må gjøre det klart at allerede i refleksjonene over dette, har vi en gjensidig etos i omgangen med oss selv. Etos gis i andre omgang gestalt gjennom *formen*, dvs. ordvalg og setnings- og tekststruktur, når det gjelder en skreven tekst. Enos skriver at uansett hva vi skriver om eller hvordan vi presenterer oss selv, et tema og et publikum, så handler det til syvende og sist om ens "stilistiske univers" (stylistic universe): "We create an ethos, or an ethos emerges from the discourse, through style." (Enos, 2009, s. 277).

Etos er altså i *diskursen*, samtidig som at etos ikke kan skilles fra det som oppstår i forfatteren (generativ etos) og mellom forfatteren og hennes retoriske publikum. Etos bor altså ikke i teksten, men derimot i "the Between", og her henviser Enos til en annen retoriker, nemlig John Poulakos, og definerer dette "imellom" som tilstedeværelse, delt oppmerksomhet, interaksjon og villighet til å la seg influere. Hvis man tenker seg situasjonen der forfatteren reflekterer for seg selv i tekst, så kan vi kanskje snakke om dette innimellom som det som oppstår blant ulike "stemmer" i forfatteren selv. Den amerikanske retorikeren Edwin Black skrev i 1970 i artikkelen "Den andre persona", at moderne retorikere med rette er skeptiske til "sandhetsgestalten i representasjonen" og at vi kan se "diskursive symptom på folks karakter" (1999, s. 8). Poenget til Black er like fullt at det i diskursen finnes stilistiske spor av avsenderens etikk, og da særlig i måten publikum (i.e. den andre persona) konstrueres diskursivt på. Etter en omfattende analyse konkluderer Black med at den "antyder at det finnes sterke og mangfoldige koblinger mellom en stil og et synspunkt" (1999, s. 15).

Når det gjelder en generativ etos, er det epistemologisk ingen forskjell på om teksten er ment for forfatteren selv eller også for et publikum. Selv i en form for selv-kommunikativ prosess, der skrivingen fungerer som karakterutviklende, vil tidsforskyvningen uansett gjøre en leser ut av forfatteren selv, altså også en form for *andre persona*. Samtidig er det nettopp snakk om en prosess – en aktivitet – og hvis den skrivende legger tid og krefter i denne (ved å skape interne formål i selve akti-

5 Enos henter begrepet fra Jim M. Corder som tidligere har delt etos inn i fem "rough and overlapping kinds—dramatic ethos, gratifying ethos, functional ethos, efficient ethos, and generative" (Corder, 1989, s. 300, med henvisning til seg selv i Corder, 1978).

viteten), vil aktiviteten bringe med seg øvelse i selvframstilling, foruten innsikt i hvordan man fremstår i tekst over tid (objektiv etos). Praktiseres selvkommunikasjon som en retorisk aktivitet, vil forfatteren ikke bare få anledning til å få øye på seg selv, men også utvikle seg selv (subjektiv etos) og forbedre sine muligheter for å kommunisere dette selv (objektiv etos). Kapasiteten for å skape en avbalansert etos økes.

Når etos først er synlig som retorisk diskurs i en tekst, er den både permanent og konstant i forandring grunnet publikums interaksjon med teksten og dens skapere; etos er dialogisk og kan aldri skilles fra forfatter og leser (Enos, 2009, 285, min parafisering). Slik sett plasseres etos hos Enos inn i en sosialkonstruktivistisk ontologi og epistemologi, og validiteten og reliabiliteten ved retoriske studier av etos kommer dermed til å bero på systematikken og transparensen i fortolkerens arbeid på den ene siden, og hennes erfaring med språk, stil og skrivning i faktiske kontekster på den andre. Å praktisere etos i skrivning kan også komme til uttrykk når man reflekterer åpent og rasjonelt *over* etos. Vi kan analysere og tolke vår egen karakter slik den fremstår i tekst, og vi kan vurdere hvorvidt den stemmer eller ikke med vår egen forståelse av tilhørighet og opphav, plikt og livsoppgaver. En slik praksis krever den samme kunnskapen om språk, stil og skrivning i faktiske kontekster, foruten erfaring med seg selv som skribent.

Jims jakt på jeget

Spørsmålet er imidlertid om vi jakter på en drøm om at vi som skribenter på noen måte *er* våre tekster. Enos' lærer og kollega, retorikeren og tekstforskeren Jim M. Corder, var kreativ skribent selv og undersøkte etos teoretisk og praktisk gjennom egen kreative, akademiske skrivning. Han poengterer polemisk i artikkelen "Hunting for Ethos Where They Say It Can't Be Found" (1989) at etos som vi kjente før – altså før 1989, da artikkelen er utgitt – er tapt. Likevel er artikkelen et forsvar mot den modernistiske erklæring av forfatterens død og den poststrukturalistiske innsats for oppløsning av avsenderposisjonens autoritet. Corders løsning er å gjøre forfatteren til en ord-finner (*word-finder*) som stiller ordene opp og gjør dem til noe som skal leses i tid og sted, og han skriver at det er arbeidet med ordene som etablerer etos, idet forfatteren samtidig forsøker å *bli noen*: "trying to become somebody in the midst of a crowd, trying to get caught in language in front of others." (Corder, 1989, s. 312). For Corder henger etos i teksten så tett sammen med forfatterens etos, at det nesten handler om selvets overlevelse:

I have wanted to believe that ethos is in the text, have wanted to believe that I could find others in their texts so that I might hope to exist for others in my text so that I might turn myself over to them and thereby survive in the text I leave. (...) Style and identity are symptoms of each other. I'm in here. Shall I provide documentation? Are telephone numbers needed? Letters of reference? Will the testimony of wife, librarian, and bartender suffice? (Corder, 1989, 314)

Samtidig er ikke Corder blind for at en tekst viser både mindre og mer av forfatterpersonligheten, og at skrivning utgjør muligheten for å utvikle selvet og selvforståelse, men også kan brukes som ”substitutt for det man ikke kan snakke om, være avstengende og ikke en avsløring” (Corder, 1989, 315, min oversettelse). Men, mest av alt er Corder oppmerksom på publikums lydhørhet, og dermed peker han – her ironisk – frem mot Enos’ poeng om ”the Between”:

Often as not, I'd guess, we listen to another person only if that person has the decency to say what we already want to hear, or at least has the grace not to disturb or to confuse us, so that we can stay in our own world with at least some modest comfort. (Corder, 1989, s. 313)

En skribent har altså et begrenset handlingsrom til å kunne vise frem sin sjel retorisk, fordi folk ikke bryr seg så veldig – så lenge det ikke handler om dem selv også, da. Likevel er det bare fordi talere og forfattere har motet til å lete frem ord og fremsette ord, at publikum i det hele tatt har muligheten for å få tilgang på andre perspektiver på sakene, enn dem de selv har.

I want to believe, however, that speakers and writers can take us into worlds we hadn't imagined, worlds that have dimensions we hadn't guessed, quite unlike our own. I want to believe that speakers and writers can startle us into new thought, not depending solely upon the gratification or fulfillment of what we are already thinking. Perhaps I am groping for something that won't happen very often. (Corder, 1989, s. 313)

Corder peker på er at vi har et etisk ansvar ikke bare overfor oss selv, vår egen lykke, men også overfor det sosiale og kulturelle fellesskapet, til å utvikle og utvide perspektiver, og dermed til å arbeide med vår etos. Det utgjør en utviklingsvei å ta oss selv og andre med ned i kaninhuller for å se hva som skjer. Det krever naturligvis mot å våge å bli klokere på oss selv og vise våre rariteter til oss selv og andre, og det krever måtehold og utenholdenhet å lete etter ordene som ikke bare kan uttrykke din karakter eller om saken, men også rekke ut etter et publikum.

Etos-praksis

Craig A. Meyer nevner hvordan ”the ”in-between” of ethoic practice” er en aktivitet der vi ser og lar oss bli sett gjennom masker, en måte å være i verden på som gir argumentet om at vi er et produkt av våre omgivelser, noe som da kan bli et skjulested for en kjerne av et selv bak (Meyer, 2019, s. 5-6). Det er derfor at praktiseringen av etos inneholder etiske imperativer, både for det enkelte menneske og for våre fellesskap. Vi kan velge å fortsette maskeballet, eller vi kan forsøke å lage masker som ligner oss selv (mens vi undersøker hvem det enn er).

Etos har siden sin klassiske opprinnelse blitt tematisert teoretisk innen retorikken, med skiftende vekt på de ulike dimensjonene – på etos enten som en dimensjon ved den retoriske diskursen, eller et aspekt ved en persons kapasitet, karakter eller rykte (Baumlin, 2001; Baumlin & Meyer, 2022). Sattlers artikkel ”Conceptions

of *Ethos* in Ancient Rhetoric” (1947), får frem hvordan det aristoteliske etos-begrep – med dets vekt på at etos skapes i løpet av teksten – på mange måter var den *avvikende* måte å snakke om etos i antikken. Dette er imidlertid bare halve sannheten, for – som professor i kommunikasjonsstudier Craig R. Smith påpeker – så ser det ut til at Aristoteles *forutsatte* etos i betydningen opphav, opprinnelse og rykte, da han i *Retorikk* definerer etos som et teknisk bevismiddel (Smith, 2004). En slik lesning av Aristoteles kan man oppnå, hvis man kryssleser *Den nikomakiske etikk* og *Retorikk*.

Men selv om vi holder oss til en lesning av *Retorikk*, hører vi likevel ekkoer av forståelsen av etos som opphav, opprinnelse og rykte – tydeligst er ekkoet av Platon. Ifølge Sattler får vi gjennom dialogene *Georgias* og *Faedrus*, konturene av Platons implisitte etos-begrep: Taleren bør ha en god karakter og han skal være intelligent, informert og dertil kunne tilpasse sine argumenter til tilhørerne samt vurdere den gode viljen hos publikum (s. 56). På mange måter minner denne listen om Aristoteles’ tredelte etos-begrep, der etos består av *areté* (dydig livsførsel og god moral), *phronesis* (sunn fornuft, god forstand og kompetanse) og *eunoia* (velvilje og gode intensjoner), som taleren da kan anvende som teknisk, retorisk bevismiddel (*pistis*) sammen med logos og patos.

Sattler skriver at Aristoteles sannsynligvis var inspirert av Platon, men kanskje vel så mye av Isokrates (s. 63). Der Platon peker ut *arten* av de personlige kvalitetene, peker Isokrates ut viktigheten av å ha kontroll på *det språklige*, når han i talen ”Nicocles” skriver:

We regard speaking well to be the clearest sign of a good mind, which it requires, and truthful, lawful, and just speech we consider the image (*eidolon*) of a good and faithful soul.[8] (Isokrates, 2000 s. 171)

Rett etter disse ordene peker Isokrates imidlertid videre på det vi, med en moderne konseptualisering, ville kalt *språkets konstitutive makt* som for eksempel ligger i det å definere en person, kjempe om saker, undersøke det ukjente og utføre gode, kloke retoriske handlinger:

With speech we fight over contentious matters, and we investigate the unknown. We use the same arguments by which we persuade others in our own deliberations (...). [9] If one must summarize the power of discourse, we will discover that nothing done prudently occurs without speech (*logos*), that speech is the leader of all thoughts and actions, and that the most intelligent people use it most of all. (Isokrates, 2000, s. 171)

Isokrates ville nok vært uenig med Meyer i at vi kan tenke etos som maske med et egentlig selv bak, men de ville nok vært enig i at både den diskursive karakteren som masken uttrykker og den indre stemmen bak masken, begge er konstituert av fellesskapet. Også den amerikanske retoriker James S. Baumlin peker, i sitt encyklopediske oppslag om etos fra 2001, på at det å arbeide med etos er dobbelt:

To work with ethos in academic writing is then both to work on the argumentation in the text formed by a textual voice *and* to work on finding out

who you are as a person living in time and place that can bring weight to the words. (Baumlin, 2001).

Oppsummert ses etos i denne artikkelen som et sammensatt begrep, som både viser til den aristoteliske tekstuelle retoriske praksis og språkhandlingen (*pistis*, etos skapes i løpet av talen) og til den prosesserende personen som taler eller skriver, mens karakteren utleveres og gjøres. Etos forstått som *både* diskursivt og tekstuelt og idiosynkratisk, sosial og kulturelt, er fundert i en persons aktivitet. Begge er teliske prosesser og fungerer retorisk, fordi man bygger relasjon til publikum (inkludert seg selv) gjennom generativ identifikasjon med bruk av språk- og tekstkulturelle normer med forankring i diskursive, kulturelle og sosiale fellesskap. Det å skape karakter retorisk er ikke bare utvikling av én selv, men av fellesskaps etos, og i neste runde blir fellesskapenes etos utgangspunktet for nye identifikasjonsmuligheter for forfatteren, og slik utvikles – og avvikles – ikke bare etos som appellform, men selve følelsen av tilhørighet og roen ved å ha en identitet.

”Aristotele changes the ethical tone of rhetorical theory from customary morality to that of reflective morality”, skriver Sattler (1947, s. 64). Hvis vi tar dette utsagnet for troende, betyr det at vi bør studere utviklingen av etos, i for eksempel skriveprosesser og refleksjoner over retorisk arbeid, som *etisk arbeid*. Etos og etikk deler samme språklig rot, og henger sammen også i retorisk teori (Baumlin, 2001): Etos er fra gresk *ēthos* og betyr en persons moralske karakter eller personlige disposisjoner, en betydning som er relatert til en annen betydning av ordet, nemlig ”skikk”. Etos deler etymologisk opphav med ”etikk” – *ēthikos* – som betyr ”etisk som stemmer overens med karakteren” eller ”moralske prinsipper til en person eller gruppe”, mens sammensetningen med ordet *philosophia* (*ēthike philosophia*) betyr moralfilosofi.⁶ Betydningene av etos og etikk møtes med andre ord i karakteren til den som agerer i verden i form av dennes disposisjoner og moralske prinsipper, noe som da antas å ha sin forankring i skikker som gjelder på de stedene og i de fellesskapene som denne personen kommer fra. Det betyr igjen at etos ikke alene kan forstås som noe man *har*, men noe man *aktualiserer* eller *manifesterer* i kraft av sine handlinger, herunder retoriske handlinger. Omvendt kan vi bare snakke om en egentlig etikk på et individuelt plan, hvis personens moralske prinsipper og vaner stemmer overens med karakteren, altså etos. Retorikeren George E. Yoos forsøker i artikkelen ”A Revision of the Concept of Ethical Appeal” (1979) å skille etos fra etiske appeller; et forsøk som da får frem hva *etisk etos* er: Etiske appeller er språkhandlinger som bør hvile på fire faktorer, som viser at taleren 1) søker gjensidig enighet med publikum, 2) ser publikum som rasjonelt tenkende, 3) ser publikum som likeverdige med seg selv og 4) genuint deler publikums iboende mål (Yoos, 1979). Tillit hos publikum vil da komme av at denne etiske appellen fremmes, slik at saken og innholdet kommer til sin rett, og at taleren ikke bruker anledningen til alene å fremme sitt eget image. En etos-praksis som handler bare om ”meg og meg” er altså uetisk.

6 Kilde bruk til etymologien i etos og etikk (lesedato 02.10.22):
<https://www.etymonline.com/word/ethic>

Saken og sjelen

Vi kommer ikke utenom saken det tales eller skrives om, hvis vi skal snakke om en *etisk* etos-praksis. Skrive- og retorikkforsker Jim M. Corder (1978) gjør det klart at formgiving av tekst er like utslagsgivende for hvordan etos oppfattes, som saken det skrives om. Corder praktiserte etos på denne måten i sine akademiske tekster, ved å skrive om hvor han geografisk kom fra og de skikkene som hersket der, og flette denne ”saken” inn i etablering av faglig etos. Samtidig blir det også klart at etos ikke bare må vurderes alene eller i tilknytting til en sak, men også i relasjon til de emosjonene som skapes i kraft av etos, og dermed etos’ tette relasjon til patos (Brown & Coutant, 2009). Vi vekker følelser når vi skriver om noe, særlig hvis vi skriver om barndommens land eller skaper identifikasjon gjennom felles referanser til ting, tider og steder.

Den vi ”er” og det vi ytrer oss om henger sammen. Verden presser seg på og gjør vårt grundige arbeid med å utvikle oss selv og utvikle vår retoriske diskurs vanskeligere. Når Cicero i *Orator* skriver at det å finne ut og vurdere *hva* en skal snakke eller skrive om ”sakens er viktig og mest jamgodt med sjela i kroppen” (Cicero, 1995, s. 31), viser han til en grunnleggende retorisk innsikt i at form og innhold ikke kan skilles fra hverandre. Her fremkommer en før-modernistisk idé om at forfatteren langt fra er død, men tvert imot står ansvarlig for den saken hun fremmer og måten hun fremmer den på.

Ciceros måte å diskutere dyder og karakter under ett har hatt stor innvirkning på ettertidens diskusjoner av ikke bare dyder, men også den rette karakter hos en borger og hvordan en persons håndtering av saker er av betydning for hans rykte (Goodwin, 2001; Hammer, 2021; Hughes-Warrington & Martin, 2022; Rubin, 2015). Valget av sak å beskjeftige seg med henger direkte sammen med ditt rykte eller din moralske dyd. Din karakter skapes, gjenskapes, bekreftes, befestes, tydeliggjøres, synliggjøres og transformeres gjennom det å tale og skrive om en spesifikk sak. Saken er som en boomerang. Du kaster dine idéer og perspektiver på en sak ut i verden og vil bli identifisert med dem av andre, og så treffer de deg i nakken og du må forholde deg til at det var dette, *akkurat dette*, av alt i verden du kunne valgt å beskjeftige deg med, som nå blir identifisert med deg.

Hvis du eventuelt ønsker å korrigere noens bilde av deg, har du en stor utfordring. Saken påvirker din retoriske handlekraft og du har lite kontroll over – ja, kanskje *ingen* kontroll – over hvordan saken ellers i verden formes, snakkes om, anvendes, manipuleres med, endres, skrinlegges og gjøres ulovlig av andre. Du må pent håndtere saken som en del av egen etos. To stygge eksempler på dette er Martin Heidegger og Knut Hamsun, som begge fremmet nazistenes sak og som, uansett deres egne og deres biografers forsøk på å justere, ikke kan ta saken fullstendig ut av ligningen av hvem Heidegger og Hamsun ”var” som forfattere og karakterer. Enhver sak og innhold vil smitte av på og sette rammer for din sjel – og valget handler da også om etikk.

For en moderne retoriker er den før-kristne teoretiseringen av nettopp sjelen naturligvis interessant, ettersom tankene er født samtidig med grunnlogikken i re-

torisk teori, herunder begrepet etos. Den nederlandske eksperten på klassisk og middelaldersk filosofi Keimpe Algra, skriver om *stoikernes syn på sjelen*:

[T]he early Stoic standard view appears to have been that the inner demon simply is the self: it is the soul, which is given a divine status in virtue of its potential rationality, whether this soul is *de facto* rational or not. (Algra, 2009, s. 366)

Vi kan her notere oss at for stoikerne var sjelen *et selv* som utmerker seg i kraft av sin rasjonalitet, altså evne til å tenke. Hermed roper sjelen på refleksjon, men også på etos-praksis; når selvet uttrykker seg, ser publikum en personlighet eller en *karakter*.⁷ Algra oppsummerer stoikernes tanker om sjelen i seks punkter, der de første to rimer godt med senere forståelser av henholdsvis det den langt senere psykologiske vitenskap kaller selvet, og det vi mener med en sjel i kristen forstand, som noe som ”er i kroppen”. Videre i punkt 3 og 4 finner vi varianter som vi nå kaller for ånder og spøkelses. Sjelene som har forlatt kroppen kalles ”heroes” og stammer fra mennesker med en særlig god og sterk karakter. Dette siste er en kultur- og språk-historisk kuriositet, at begrepet ”helt” hører sammen med forståelsen av en særlig utmerket og moralsk storartet sjel.

De som har blitt til slemme ånder (altså sjeler uten kropp), har blitt slik gjennom valgene personen har gjort gjennom livet. For stoikerne har alle til enhver tid valg å gjøre, på tross av omstendigheter og ulykke. Sjelens liv og etterliv henger sammen med etisk praksis og valgene av det gode som påhviler oss alle – ikke bare den som taler eller skriver, men også den som lytter eller leser. Yoos er inne på at ansvaret for en etisk praktisering av etos ikke hviler på taleren alene, men også på publikum: ”Ethical appeal calls for critical listening or critical reading. It will be compelling insofar as it calls for the full attention of an audience to a message that has right and truth on its side.” (Yoos, 1979, s. 56). Heidegger og Hamsun vil aldri bli ”helter” i den klassiske forstand, rett og slett fordi det vil kreve en ukritisk eller stykkevis resepsjon av deres virke. Men vi kan fremdeles vurdere enkeltverk høyt.

Stoikernes mente at lykken (*eudaimônia*) er oppnådd, når vår indre *daimôn* er i overensstemmelse med ”the ‘will of the orderer of the universe’” (Algra, 2009, s. 365, min parafrasering). Vi kan bli helter, hvis vi viser vilje og kraft til å uttrykke oss i harmoni med denne viljen i universets orden. Stoikerne Seneca og Epictetus gikk, ifølge Algra, imidlertid en noe annen vei enn mot det guddommelige, og mer i retning av hva vi tenker om selvet i dag. Det guddommelige i oss er for dem tidvis utviklet til å handle om et ”normativt selv”, det rene, rasjonelle vesenet som vi ennå ikke er, men må streve etter å bli. Selvet blir dermed en form for superego som inkluderer et ”vi” eller ”oss”, i form av skikken og tradisjonen, men likefult finnes i den enkelte (Algra, 2009, s. 365, min parafrasering). Det er et slikt ”selv” skriveforskeren Nedra Reynolds og retorikeren Craig A. Meyer viser til, når de skriver om etos som både flytende og dvelende, maske og kjerne (Reynolds 1993, 2004; Meyer 2019): Det er ikke et selv i betydningen et unikt selv som agerer for å skille seg ut,

7 Se en diskusjon av Ciceros kritikk av stoikernes hos Pangle, 1998.

men i betydningen et selv i ett med seg selv og sine saker, et selv som interagerer med sine omgivelser og setter seg selv på spill for noe ut over seg selv.

Skrivingens transformative etos

I enhver situasjon der etos skal skapes i tekst, så oppstår det en mulighet for forandring. Som eleven av Enos, den amerikanske retorikeren og universitetslæreren Roseanne Carlo, skriver i *Transforming Ethos: Place and the Material in Rhetoric and Writing* (2020), så ligger det i skrivearbeidet en åpning for forandring. Skrivning skaper et rom for å gjøre justeringer og utforske, ikke bare mulighetene for å uttrykke seg adekvat som den man opplever seg å være, men en anledning til å endre selve selvet (subjektivt selv) gjennom skrivningen. Carlo argumenterer for at det transformative i høy grad skjer når mennesker, herunder studenter og akademikere, skriver steds- og materialebaserte tekster, altså tekster som knytter den skrivende til geografiske steder og konkrete, sansbare ting samt ulike tidligere og nåværende sosiale og kulturelle fellesskap. Hennes skrivedidaktiske program har også en demokratisk dimensjon. Hun mener at – og mener også å kunne bevise at – studenter engasjerer seg mer adekvat som dem de faktisk er personlig, kulturelt og sosialt, hvis de blir bedt om å skrive om sine steder og ting, altså om der de kommer fra eller der de bor, om det som betyr noe for dem eller det som de opplever sanselig hver dag. De er mer motiverte til å delta diskursivt, samtidig som de får anledning til å finne frem til en skriftlig stemme – et stilistisk univers – å anvende i sine tekster som er avstemt med deres egne erfaringer.

Etos-begrepet hos Carlo har blant annet forankring i Heideggers hermeneutiske fenomenologi, der mennesket defineres nettopp av allerede å være kastet ut i tilværelsen og dannet av sine erfaringer som væren-i-verden. Heideggers begrep om ”wohnen” – altså bo, bebo eller være hjemme i overført forstand, og som oversettes til ”dwelling” på engelsk – brukes av Carlo til å beskrive en skrivepraksis, der man utvikler karakter ved å oppsøke forankring i den virkelige, sanselige verden. Etos-begrepet forankres da fortrinnsvis i dens etymologiske forbindelse til opprinnelse – ”stedet” du kommer fra – og en del av det å utvikle og transformere etos er å oppsøke dette, helt konkret som fysiske steder, men også som de ”doxa” som dine språk- og tekstnormer kommer fra.

Det er også denne dimensjonen ved etos som er fremtredende hos retorikeren Michael J. Hyde, i hans introduksjon til antologien *The Ethos of Rhetoric* under tittelen ”Rhetorically, We Dwell” (Hyde 2004). Hyde skriver:

We are creatures who dwell on this earth and who are thereby destined to hear and answer a call that, among other things, requires a capacity for practicing the art of rhetoric. The ontological structure of existence is such that we must learn to *dwell rhetorically*. (Hyde, 2004, s. xxi)

Vi må, som Reynolds er sitert for i innledningen, imidlertid ikke bare dvele, men ”squat, intellectually” (2004, s.141). Det transformative med etos hos Carlos skjer altså hos den skrivende, men tekstene kan også være transformative ved å være

åpnende for leseren – åpenbare en retorisk handlekraft – slik at hun kan føle seg fri til å forsøke seg på å skrive noe lignende. Leseren må da gis anledningen til å identifisere seg med tekstens etos-praksis, som aktivitet og som dets teliske prinsipp.

Begge former for transformativt potensial undersøkte jeg nærmere hos en gruppe ph.d.-stipendiater, som fikk i oppgave å skrive materiale- og stedsbaserte tekster i forbindelse med et kurs (se Brinch 2023a, 2023b). Slik skriving involverer en åpen og reflekterende etos-praksis, der man trer ut på en retorisk ”scene” (Brinch, 2023b, s. 165) og spiller seg selv for seg selv og for andre, og denne praksisen hos oss selv og andre er avgjørende for at vi som lesere erfarer ulike realiseringer av tekstlige karakterer (stemmer) og får kastet lys over hvordan karakterer skaper seg selv og skapes under språklige, tekstuelle, mediale, kulturelle, sosiale og ikke minst fysiske omstendigheter. En forfatter som søker transformasjon gjennom å bebo verden (dwelling), trykker etos, kairos og decorum sammen til en dypt etisk retorisk handling.

Kairotisk aktivitet

Som jeg skrev tidligere i artikkelen, så er det forskyvninger i tid når det gjelder etos. Etos knytter seg altså til *kronos*, men den peker også i retning av *kairos*, forstått som en evne til å utnytte tiden kvalitativt. Ifølge retorikkteoretikeren Amélie Frost Benedikt kan ”ens sans for kairos” være en ferdighet som utvikles til en dyd, men det krever at man er klar over hva man gjør – at det reflekteres: ”For *kairos* begins to achieve morally good results only as a result of reflection upon the “goodness” or “badness” of one’s “timing.”” (Benedikt, 2002, 230). Det betyr at det ikke bare er et spørsmål om avstemning mellom saken og sjelen, men at karakteren også har oppøvd seg en fornemmelse for *når* saken skal fremmes, og hva det krever av den som skal fremme den.

Aktiviteter skjer i tid og sted, og dermed er retorikk så vel som alt skrivearbeid knyttet til kairos. Ifølge Benedikt er kairos nettopp de øyeblikkene der man vurderer en situasjon og står i et egentlig etisk valg:

To judge whether an action has the kairic qualities of timeliness, appropriateness, fitness, or opportuneness, one must “take stock” of the situation as well as of one’s response—take stock, that is, of the entire situational context (Kinneavy and Eskin, 132). (Benedikt, 2002, s. 229).

Den enkelte har likevel bare oversikt over – for ikke å snakke om makt over og innflytelse på – en viss del av en situasjon, og dertil er kapasiteten, vår retoriske handlekraft, naturligvis preget og begrenset av hvem vi er klar over at vi er.

When judging the *right* moment for an action, a sense of *kairos* gives us creative control over the world by introducing a sense of possibility, of opportunity. But there are limits to how much is subject to interpretive change. Although I can change my action to fit a situation, the only part of the situation itself that I can change unilaterally is that part of the moment that

consists of myself; and the most significant change I can make to the moment often occurs, simply, by increasing or decreasing how much of the situation I am aware of. (Benedikt, 2002, s. 229-230)

Å oppøve sansen for å gripe kairos generelt, avhenger dermed av graden av selvforståelse. Dette betyr at vi i stedet for å spørre om noen er heldige, må forholde oss til om de har gjort jobben med å utvikle sin forståelse av seg selv – sin selvforståelse – og dermed tatt etisk ansvar for sin evne til å ”gjøre opp” (take stock) og gjøre det gode til rett tid og sted. Det er altså ikke bare saken og sjelen som må vurderes og skjerpes, men også *sans for timingen og mestring av å se seg selv i situasjonen og når du skal gi ditt bidrag*.

Aristoteles er i *Den nikomakiske etikk* opptatt av aktivitet, og at det er i kraft av aktivitet at vi kan velge å praktisere det høyeste gode, gjennom å velge gode handlinger. Ja, det er denne måten vi kan oppnå det gode liv på – fred i sjelen. *Retorikk* er hans bok om en slik aktivitet eller kunstform, som kan lede til det gode, lykkelige liv. Det er først og fremst deliberasjon, altså det å finne argumenter for fremtiden, som er den retoriske aktiviteten som fører i denne retningen (Garver, 2006). Basert på en slik forståelse av retorisk praksis, vil en deliberativ etos-praksis i skrivning være en mer gyldig aktivitet enn en epideiktisk. Med en deliberativ skrivning utforsker vi midler og måter for en utviklingsvei av karakteren, både som stemme og person. Men, kan man innvende, man er nødt til også å skrive selv-epi-deiktisk, for i det hele tatt å få øye på den som skal utvikles.

Avsluttende betraktninger

Å kunne utvikle etos i tekst krever det samme som å arbeide med å finne de beste måtene å legge saken frem på, nemlig å undersøke muligheter. I kraft av tekstarbeidet kan skribenten tilegne seg selvforståelse og evne til å ta mål av en situasjon, og å kunne se hvor ens eget etiske ansvar og handlingsrom går til og hvor det tas over av andre. Men, som Benedikt også er inne på, så er selvforståelsen ikke noe som skal oppøves for å kunne reagere *strategisk*, men noe du skal gjøre for å kunne tenke kritisk, kreativt og se forbi skikker og tradisjoner – eller snarere *på tross av* eller *igjennom* og *i kraft av* skikker og tradisjoner – og gjøre det rette likevel (2002, s. 231). Hermed ligner arbeidet med å utvikle etos i tekst på det å arbeide for å bli en god retoriker i aristotelisk forstand. Og arbeidet ligner ikke bare på hverandre, men *er del av* hverandre: Karakteren kan skapes gjennom å skrive, og skrivning – forstått som selvkommunikasjon og som kommunikasjon til et publikum – former karakteren, fordi skribenten får øye på seg selv i teksten og i øynene på publikum. Men da må skribenten ikke ta lett på sitt tekstarbeid eller på sin lesning av andres livsfortellinger (life-writing).

Retorisk aktivitet fungerer, fordi vi ønsker å bruke overbevisningens kunst *til noe*, men dette noe kan ligge i det vi oppnår gjennom aktiviteten: ”While we wouldn’t develop an art without wanting first to achieve some external end, possessing an internal end is the condition for a practitioner adopting further, external ends.” (Garver, 2006, s. 22). Og et indre mål i retorisk praksis, og dermed også skriveprak-

sis, er å utvikle etos fordi det er en sentral del av rasjonell overbevisningskunst, som tar høyde for både de milde og de sterke følelsene av behag og bevegelse: ”To have an internal end is to have a form, and that form will be a power to achieve the external end.” (Garver, 2006, s. 25). Garver poengterer:

We become better rhetoricians by attending to our means more than our ends. If I can argue for the analogy between rhetoric and virtue, we will become better people by attending to our means more than our ends.
(Garver, 2006, s. 20)

Det er dette Richard E. Vatz ville at retorikken skulle skjønne, der han punkterte (deler av) myten om den retoriske situasjonen: at mening oppstår i kreative prosesser (Vatz 2000 [1973], s. 11). Meningen med det hele finnes ikke bare der ute i virkeligheten, i vinklingen på en sak eller i de høye etiske idealene, men også i skrivings retoriske aktivitet, der vi skaper vår karakter og gjør knebøy for vår sjel.

Referanser

- Aristoteles (2013). *Den nikomakiske etikk*. Oversatt av Arnfinn Stigen og Øyvind Rabbås. Vidarforlaget.
- Aristoteles (2006). *Retorikk*. Oversatt av Tormod Eide. Vidarforlaget.
- Algra, K. (2009). Stoics on souls and demons: Reconstructing Stoic demonology. I D. Frede, D. & B. Reis (Red.), *Body and soul in ancient philosophy* (s. 359-387). De Gruyter. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004196179.i-257.16>
- Amossy, R. (2001). Ethos at the crossroad of disciplines: Rhetoric, pragmatics, sociology. *Poetics Today*, 22 (1), 1-23. DOI:10.1215/03335372-22-1-1
- Aurelius, M. A. (2004). *Til meg selv*. Cappelen akademisk forlag.
- Benedikt, A. F. (2002). On Doing the right thing on the right time. I P. Sipiora & J. S. Baumlin (Red.), *Rhetoric and kairos: Essays in history, theory, and praxis* (s. 226-235). State University of New York Press.
- Baumlin, J. S. (2001). Ethos. I T. O. Sloane (Red.), *Encyclopedia of rhetoric* (s. 263-277). New York.
- Baumlin, J. S., & Meyer, C. A. (2022). *Histories of ethos: World perspectives on rhetoric*. MDPI - Multidisciplinary Digital Publishing Institute. <https://doi.org/10.3390/books978-3-0365-1699-8>
- Black, E. (1999). Den andre persona. *Rhetorica Scandinavica* 9, 7-16. <https://doi.org/10.52610/WUXJ8406>
- Brown, C. S. & Coutant, L. A. (2009). Do the right thing: The ethos of pathos in environmentalists' direct mail solicitations. I S. Borrowman, S. C. Brown, T. Enos, T. P. Miller & S. Perreault (Red.), *Renewing rhetoric's relation to composition: Essays in honor of Theresa Jarnagin Enos* (s. 314-326). Routledge.
- Brinch, I. (2023a). Reboot and gather your thoughts. Place-based writing as a learning resource for novice scholars. I H. Roll-Hansen, K. C. Alvestad & K. H. Nordberg (Red.), *New perspectives on educational resources: Learning material beyond the traditional classroom* (s. 73-86). Routledge. DOI: 10.4324/9781003322696-7
- Brinch, I. (2023b, under publisering). Rampant texts and potted plants. Place- and material-based writing and the transformation of academic authorship. I G. H. Helsing & M. Weiss, M. (Red.), *Reflective practice research in higher education pedagogies. Existential and ethical reflections on experiences from practice* (Volume II Reflective Practice Research) (s.

- 153-171). LIT Verlag.
- Brinch Jørgensen, I. (2020). Skrivning som metode. I M. Bengtsson, K. M. Berg & S. Iversen (Red.), *Retorik og metode* (s. 281-301). Samfundslitteratur.
- Carlo, R., (2020). *Transforming ethos: Place and the material in rhetoric and writing*. Utah State University Press.
- Cicero (1995). Orator kap. 1-147, kap. 237. I Cicero, *Retorikk og filosofi* (s. 16-64). Samlaget.
- Corder, J. W. (1989). Hunting for ethos where they say it can't be found. *Rhetoric Review*, 7 (2), 299-316. <http://www.jstor.org/stable/465706>
- Corder, J. W. (1978). Varieties of ethical argument, with some account of the significance of "ethos" in the teaching of composition. *Freshman English News*, 6(3), 1-23.
- Enos, T. J. (2009). "An eternal golden braid": Rhetor as audience, audience as rhetor. I S. Borrowman, S. C. Brown, T. Enos, T. P. Miller & S. Perrault (Red.), *Renewing rhetoric's relation to composition: Essays in honor of Theresa Jarnagin Enos* (s 275-288). Routledge.
- Hyde, M. J. (2004). Introduction: Rhetorically we dwell. I M. J. Hyde (Red.), *The ethos of rhetoric* (s. xiii-xxviii). University of South Carolina Press.
- Isokrates (2000). Nicocles. I D. C. Mirhady, & Y. L. Too (Red.) *Isocrates I* (1. utg.) (s. 169-181). University of Texas Press. <https://doi.org/10.7560/752375>
- Garver, E. (2006). *Confronting Aristotle's ethics: Ancient and modern morality*. University of Chicago Press.
- Goodwin, J. (2001). Cicero's authority. *Philosophy & Rhetoric*, 34(1), 38-60.
- Grue, J. (2023). Å skrive en bok som ligner verden: Om sakprosa, skjønnlitteratur og forpliktelser til virkeligheten. *Nytt Norsk Tidsskrift* 40, 204-214. DOI:10.18261/nnt.40.2-3.11
- Hammer, D. (2021). Cicero's legacy in contemporary political thought. I D. J. Kaput & G. Remer (Red.), *The Ciceronian tradition in political theory* (s. 198-224). University of Wisconsin Press.
- Hughes-Warrington, M., & Martin, A. (2022). *Big and little histories* (1. utg. vol. 1). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429399992>
- Kadar, M. (2014). Coming to terms: Life writing – from genre to critical practice, *Egodocuments and History Series* Vol. 7, 195-205. https://doi.org/10.1163/9789004274709_015
- Meyer, C. A. (2019). From wounded knee to sacred circles: Oglala Lakota ethos as "haunt" and "wound", *Humanities* 2019, 8 (36), 1-22. <https://doi.org/10.3390/h8010036>
- Pangle, T. (1998). Socratic cosmopolitanism: Cicero's critique and transformation of the stoic ideal. *Canadian Journal of Political Science*, 31 (2), 235-262.
- Reynolds, N. (2004). *Geographies of Writing*. Southern Illinois University Press.
- Reynolds, N. (1993). Ethos as location: New sites for understanding discursive authority. *Rhetoric Review* 11 (2), 325-38. <http://www.jstor.org/stable/465805>.
- Rubin, E. (2015). *Soul, self, and society: The new morality and the modern state*. Oxford University Press.
- Sattler, W. M. (1947). Conceptions of ethos in ancient rhetoric. *Speech Monographs* Vol.14 (1-2), 55-65.
- Taylor, C. (2022). Degenerations of democracy. I C. Calhoun, D. P. Gaonkar & C. Taylor, *Degenerations of democracy* (s. 18-47). Harvard University Press.
- Vatz, R. E. (2000). Myten om den retoriske situation. *Rhetorica Scandinavica* 15, 7-13.
- Yoos, G. E. (1979). A Revision of the concept of ethical appeal. *Philosophy & Rhetoric*, 12 (1), 41-58. <http://www.jstor.org/stable/40237094>